

Хальмг урн үгин литературин цаарандк цецгллтин төлө

Алдр Октябрьск социалистическ револүцион болснас нааран, хальмг кели-ämtн, урд, хаана цагт үздж Йовси, харалта му нертэ Йовдлмудас халгцад, тер тоотан холд ардан хаяд, социализмин хаалгьд батта кевәр орв.

Эрдм-билгән, седкл-ухагбан делгрүүлгьнднь хальмг кели-ämtнә өмн социализмин цаг элдв өргн ик, у хаалгь секв. Унъг-утхарн социалистическ, кев-язарн кели-ämtнә культуриь делгрв. Экономикнь бас тасрхачу уга бөдлдж Йовна.

Хальмг кели-ämtнә культуриин салгьдшго нег хувнь болдж энүнә урн үгин литературин делгрдж бөдж Йовна.

Зая-пандитск бичлгьнәс иштәгьәр гаргьгддхас революцион өмн хальмг литератур бәхтә классмудин, цагбан ястигн болн шаджи-ховргудин сә хәә бәәсмн.

Болв зуг, тигхәрә чигн, чееджәр келгдг туудж-түүкәс нань, барлгдд гаргьгдсн, урн үгин нәрн келиә кецү чимлгьтә кевәр бичгдсн гәәвгьә гидг произведеньс бас бәәсмн.

Ямаран чигн литератур бөдж, өргджәр седхләрн, хуучна, урдк цагин зөбриг, түүнд ямаран олзта, туста юмс бәәдв, чееджәр келгдг туудж-түүкд болв чигн, бичгдәд, барлгдд гарч одсн литературт чигн, күмн-ämtнд кергтә юн түүнд бәәдв, тер тоотиг шиндлдж, шүүдч, цугтагьинь эдлгьнәс ичдж-гутдмн биш. Тедү мет мана урн үгин литератур чигн урдк цагин зөбр олзлдж, туудж-түүкд чигн, бичгдсн, барлгдсн, литературт чигн, күүнд кергтә, олзлдж болх тоотинь олзлдж, бөдж, өргддж Йовна.

Социалистическ реализмин авцбарцар батта тулг кедж, эврәннь произведеньсин героймудиг олт-ämtнд таасмджта болгьх эв-аргь, урн үгин чимлгь болн сән кев-язз хәәсн цагтан, мана литератур чигн, мана бичәчир чигн, мана поэтир чигн, драматурге чигн, олт-ämtнә мөнкь зөбр болгч—чееджәр келгдг олт-ämtнә туудж-түүк мана өдгә цагин урн үгин хальмг литературин делгрлдт кемдәж бөдлж болшго ямаран ик нилчтәгьинь бөдлдж келджәнә.

Күмн-ämtни хувтә джиргьләр күүцн кегч соньн сәәхн санан-седклин болгч, эврәннь героическ эпос «Джаньгьран» кесг зун джилмүдин туршарт эдн марлт уга, әрүн кевәр чеедждән хадгьлсн болдг.

Хальмг кели-ämtнә чееджәр келгдг туудж-түүкәр номтир-востоковедмүд ик кезәнәс нааран кергддж соньмедг бәәсмн. Чееджәр келгдг туудж-түүкин кецү хурц олмгьә келиь, олт сәәхн буульмдч, макталнь маднд оньднд ухани сургьмдч болхмн.

Хальмг таньгьчин культуриин халхин цуг организаццин эрки кергн, юмнә түрүнд бичәчирин организацци, келинә, литературин болн тууджин научн-шиндлгьнә институтир төрмүдн — чееджәр келгдг туудж-түүкиг шинәс бичдч авлгьг, гедиг барлдж гаргьлгьин цааранднь өлм чаньгьгалгьн болджана.

Өдгә цагт цуг советск литературиин

өмн нег үлү ик даалгьврта төрмүд тәвгдджәнә.

Эн джилн намрар төгәлнэгдән, цуг союзн республикар, тер тоод Российск Федерацид бас, цуг крайсар болн областсар бичәчирин болн литературмудин хургуд болхмн. Тинм хургуд цуг автономн республикар чигн, областсар чигн кегдхмн. Мана Хальмг таньгьчд бичәчирин хург бас хурагдхмн. Декабрь сард СССР-н бичәчирин гурвдгч хург болхмн.

Эн хургудт кегдх бөлдврн көдлмш болв чигн, эн хургуд деер кегдх тооцань болв чигн, мана олт кели-ämtнә советск литературиг цааранднь чигн улм делгрүлхмн, түүнә чимлгьнә эрдм-билгинь болн унъг-джитхинь, чинринь бас улм бөдлүлхмн гих төрмүдтәгьәр кегдхмн.

Хальмг бичәчирин организацд ода деерән, СССР-н бичәчирин Союзин арвад гар члед болн бичхд, ухаалдж-үүдәдч гаргьлгьнд белн, халун сәәхн седклтә, ик омгта залу дүүвр наста, шинәс бөдән бөдж, бөсдч Йовх кесг олт багьчуд бәәцхәнә.

Кесг джилмүд хооран үүддч төрдч гарсн мана литератур, тер өнъгрсн джилмүдиннь эргид кесг гәәвгьә гидг произведеньс өгв, болв зуг кех көдлмш, бичх дегтрмүд ода чигн йир олт. Мана литератур ода чигн өдгә цагин некврмүдәс зөвәр хоцрдж Йовна. Мана гундлд, ода чигн сулар, муугьгар бичсн произведеньс йир олт.

Мана бичәчир эврәннь медрл бөдлүлгьгьәр, эврәннь теоретическ болн литератури сургьмдхан бөдлүлгьгьәр ода чигн сулар көдлчхәнә, таньгьчиннь эдл-ахуг муугьгар медцхәнә, колхозмудар болн совхозмудар юн болджахинь медцхәхн.

Саак кевәрн мана проз ард үлдж Йовна.

Шүлгүдин тускар сүл джилмүдт зөвәр эләд-эләд произведеньс гаргьгд. Москва балгьсид Ахсен Сусеевин «Теегин үрн» гидг поэм барас гарв. Джимбин Бемьян хурадж гаргьсн «Дуулич, теегм, дуулич!» гидг хураньгьус гаргьгдв. Москва балгьсид, Көглтин Даван «Моабитск түүрмд» гидг поэм гаргьгдджана, Ставрополь балгьсид Нармин Морхаджин «Алти гасн» гидг поэм гарчана. «Хальмг шүлгүд» гидг хураньгьу Москвад барлгдджана, тедү мет Ставрополь балгьсид «Төрски теегм» гидг нерәдлгьтә шүлгүдин хураньгьу бас барлгддж гаргьгдджана. Хальмг кели-ämtнә эпос «Джаньгьр» Москва балгьсид одахн барас гарчкв. Ода эн сүл цагт барас гаргьгдсн дегтрмүд күүцн тоөлгддч келгдсн уга, тер бийн, зөвәр көдлмш кегдсн медж болхмн. Барас гарх дегтрмүд ода чигн бәәнә.

Шүлгүдин тускар әмтид медгдм дүнгьгә күүцәнгьгьус күүцгдсн болхла, прозар бас тинм күүцәнгьгьус күүцгдв гидж келдч болшго, нег үлү драматургийәр хоцрдж Йовмавдн. Мана проз болн драматургий өдгә цагин некврмүдәс йир икәр ард хоцрдж Йовна.

Прозин болн драматургийин халхар урдн му бишәр бичдч Йовцхасн Эрнджәнә Константин, Сян-Бельгин Хаср,

Эрднин Бадм-Хаалгь, эднлә әдл нань чигн бичәчир ода деерән, тер халхарн күүнд медгдм, тедү дүнгьгә эләд произведеньс ода чигн бичәд уга бәәцхәнә.

Прозар болн драматургийәр инм му нертә хоцрлтасн хөбгьх зөвтәвдн. Социалистическ бәәдл-джиргьләс кесг олт сән, ухан-седклән, урддан тәвх төрмүд гарч ирнә. Хамаран хәләв чигн советск улсин үүлдвртә көдлмш, социалистическ газр эдлгьнә, мана колхозмудин, совхозмудин болн промышленн предприятиясин күүч-көдлчирин цуцрлтан уга көдлмш үзгднә.

Мана тер у-әлвг, зун джилмүдин туршарт көндәгдәд уга, энүнә өр ода көндәгддч, ардн өрдч шиндлгьдджәнә.

Мана таньгьчин колхозмуд болн совхозмуд кесг боодг кедж ус бәрцхәв, Сарпинск болн Оля-Каспийск каналмуд тосхгдджана.

Эн каналмуд көк күсм болдж мана теегиг керчдч, алдр Иджин әрүн усн терүгәр тургддж гүүдч, мана хагсу теегиг әмрүлч цаг ода хол биш.

Гражданск дәнә Йовдлмуд, Төрскән харслгьна Алдр дәнә тууджин булг шавхгдшго элвг болн даньгин сенр.

Ү Эн деер келгдсн хамгин тускар, шин, тодрха сәәнәр үзүлгдсн, мана өдгә цагин бәәдллә ирлцнгьгү бөдән чинртә, коммунизм тосхачирин советск улсин героизм болн баатр-гүддрмг Йовдл үзүлсн произведеньс бичхиг мана таньгьчин күүч-көдлчир бичәчирәс күләдәжхәнә.

Мана туургсн малчирт, загьсчирт болн тосхачирт хальмг бичәчир ик өртә: теднә делдгч үүлдврин тускар нег чигн сән произведеньс бичгдәд уга.

Энүнлә залгьлдулдж, СССР-н бичәчирин Союзин хальмг отделенә оргкомитетин өмн ик неквр тәвгдх зөвтә.

Энүнә көдлмшиг үндсәрн онъгдарулдж, бичәчирин үүлдгч чидлиг хамцүлдж, дорас бөсдч Йовх багь наста бичәчирт дөнъ-тусан күргьх кергтә.

Литератури шалгьлгьн манд ода бийн сүл, эн төр цуг таг догдлулгч, элд ик чинртә төр болдж үлджәнә.

«Принципиальн шалгьлгьн — мана олт-ämtнә джиргьлин төләд, коммунизмин төлә терүнә кеджәх ноолданд шумгьгагьгар орлицдг болдгар, эврәннь произведеньсәр советск социалистическ культур байджадк болдгар литературиин болн искусствин үүлдәчирт, теднә үүлдгч көдлмшт дөнъ болх күслтә». (Н. Хрущев).

Мана бичәчирин өмн үүлдгч хаалгьн өргәр секәтә. Теднә үүлдврт кергтә цуг эв-аргь бәәнә. Эврәннь цагин некврәс художник үлдч зөв уга. Бәәдл-джиргьд учрсн ик болну, багь болну Йовдлмудиг чикәр меддж, кезәд чигн олт әмтнлә хамдан Йовх зөвтә, юнъгд гихлә, олт-ämtнлә хамдан Йовсн күн кезәд чигн партъла хамдан Йовна. Бичәчин күүч-чидлнь түүнд бәәдм.